

Piotr WIRASZKA

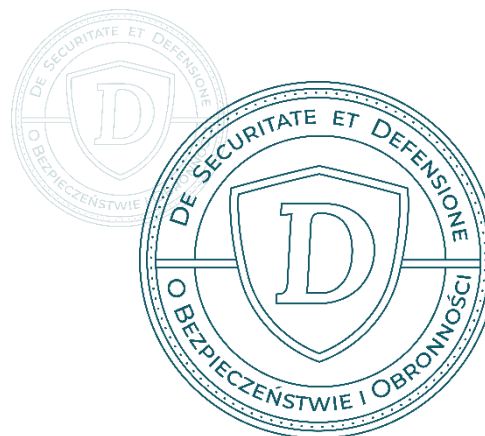
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego

i Indywidualnego APEIRON w Krakowie

wiraszkapiotr@wp.pl

<http://orcid.org/0000-0002-0128-5146>

<https://doi.org/10.34739/dsd.2024.02.08>

BEZPIECZEŃSTWO TOŻSAMOŚCIOWE W ERZE ZMIAN SPOŁECZNO-KULTUROWYCH

ABSTRAKT: Artykuł analizuje pojęcie bezpieczeństwa tożsamościowego w kontekście współczesnych zmian społeczno-kulturowych, szczególnie w erze płynnej nowoczesności, jaką opisuje Zygmunt Bauman. Wskazuje na kluczową rolę tożsamości w budowaniu poczucia przynależności i stabilności społecznej oraz omawia wpływ globalizacji, migracji, technologii i rozwoju mediów społecznościowych na procesy kształtowania i przekazywania wartości oraz norm kulturowych. Szczególną uwagę poświęcono rozmyciu tradycyjnych źródeł autorytetu i przekazu tożsamościowego z pokolenia na pokolenie, co prowadzi do wzrostu poczucia niepewności i destabilizacji w społeczeństwach. Artykuł rozważa związki między bezpieczeństwem tożsamościowym a bezpieczeństwem społeczno-kulturowym, podkreślając, że ochrona tożsamości nie dotyczy tylko jednostki, ale ma również wymiar zbiorowy, związany z zachowaniem spójności społecznej i kulturowej w obliczu wyzwań współczesnego świata. Z perspektywy nauk o bezpieczeństwie proponowane są strategie ochrony wartości tożsamościowych, takie jak integracja społeczna, przeciwdziałanie dezinformacji czy edukacja społeczna. Celem artykułu jest ukazanie, jak współczesne zagrożenia wpływają na stabilność tożsamości i jakie wyzwania stoją przed społeczeństwami, aby zapewnić bezpieczeństwo tożsamościowe w globalizującym się świecie.

KEYWORDS: bezpieczeństwo tożsamościowe, płynna nowoczesność, tradycje, wartości, globalizacja

IDENTITY SECURITY IN THE ERA OF SOCIO-CULTURAL CHANGES

ABSTRACT: The article analyzes the concept of identity security in the context of contemporary socio-cultural changes, especially in the era of liquid modernity, as described by Zygmunt Bauman. It highlights the crucial role of identity in building a sense of belonging and social stability, and discusses the impact of globalization, migration, technology, and the development of social media on the processes of shaping and transmitting values and cultural norms. Particular attention is given to the erosion of traditional sources of authority and the transmission of identity from one generation to the next, which leads to an increased sense of uncertainty and destabilization in societies. The article explores the relationship between identity security and socio-cultural security, emphasizing that the protection of identity concerns not only the individual but also has a collective dimension, linked to the maintenance of social and cultural cohesion in the face of contemporary challenges. From the perspective of security studies, strategies for protecting identity values are proposed, such as social integration, countering disinformation, and social education. The aim of the article is to show how modern threats impact the stability of identity and the challenges societies face in ensuring identity security in a globalizing world.

SŁOWA KLUCZOWE: identity security, liquid modernity, traditions, values, globalization

WPROWADZENIE

W kontekście nauk o bezpieczeństwie tożsamość bezpieczeństwa może być analizowana z różnych perspektyw, łącząc aspekty socjologiczne, antropologiczne i psychologiczne. Każde z tych podejść oferuje unikalne spojrzenie na to, jak tożsamość jednostki, grupy lub państwa wpływa na zapewnienie bezpieczeństwa w skali mikro (jednostkowej) i makro (społecznej, kulturowej).

Socjologiczne podejście do tożsamości bezpieczeństwa w naukach o bezpieczeństwie. W socjologii bezpieczeństwa tożsamość jest analizowana w kontekście stabilności społecznej, porządku publicznego oraz integracji grup społecznych. Tożsamość, szczególnie w sensie tożsamości narodowej, kulturowej czy grupowej, pełni kluczową rolę w budowaniu więzi społecznych, które są fundamentem efektywnego zarządzania bezpieczeństwem. Z perspektywy socjologii zmiany w tożsamości grupy mogą prowadzić do napięć społecznych, destabilizacji lub wręcz do eskalacji konfliktów, szczególnie w obliczu migracji, rozwoju technologicznego czy zmieniających się relacji między państwami¹. W naukach o bezpieczeństwie tożsamość zbiorowa (np. tożsamość narodowa) jest traktowana jako jeden z kluczowych elementów zapewniających stabilność i spójność społeczną, a tym samym bezpieczeństwo kraju lub regionu.

Antropologiczne podejście do tożsamości bezpieczeństwa w naukach o bezpieczeństwie. Z perspektywy antropologicznej tożsamość kulturowa jest podstawą, na której opiera się poczucie bezpieczeństwa w kontekście ochrony dziedzictwa, tradycji i wartości społecznych². Antropologia bezpieczeństwa analizuje, jak zmiany w strukturach społecznych, migracje czy wpływy zewnętrzne mogą zagrażać tożsamości kulturowej i w konsekwencji prowadzić do poczucia zagrożenia³. Z perspektywy nauk o bezpieczeństwie utrata tożsamości kulturowej – na przykład poprzez asymilację, globalizację czy agresywną politykę państw – może prowadzić do destabilizacji wewnętrznej, rozłamu w społeczeństwie i wzrostu napięć. Antropologowie w kontekście bezpieczeństwa podkreślają, że kluczowe jest zarządzanie różnorodnością kulturową, ochrona grup mniejszościowych oraz zapewnienie przestrzeni dla różnorodnych tożsamości, by uniknąć marginalizacji i eskalacji konfliktów.

Psychologiczne podejście do tożsamości bezpieczeństwa w naukach o bezpieczeństwie. W psychologii bezpieczeństwa tożsamość jednostki jest postrzegana jako fundament poczucia stabilności emocjonalnej i psychicznej. Z perspektywy psychologii zmiany w tożsamości mogą prowadzić do kryzysów, lęków, poczucia zagrożenia i niepewności, zwłaszcza w obliczu zmian społecznych, politycznych lub globalnych. W kontekście nauk o bezpieczeństwie istotnym zagadnieniem jest to, jak zmiany w tożsamości wpływają na zachowania jednostek w sytuacjach

¹ A. Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Stanford 1991, s. 29-33.

² Vide S. Jarmoszko, *U źródeł naukowej tożsamości antropologii bezpieczeństwa*, [w:] M. Cieślarczyk, A. Filippek, A.W. Świdorski, J. Ważniewska (red.), *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa*, t. I, Siedlce 2013, s. 53-82.

³ C. Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York, 1973.

kryzysowych⁴. Osoby, które potrafią elastycznie dostosować swoją tożsamość, wykazują większą odporność na stres i mogą skuteczniej reagować na zmiany, co przyczynia się do ich osobistego bezpieczeństwa⁵. W skali społecznej dbałość o tożsamość jednostek w kontekście wychowania, edukacji i polityki publicznej ma bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo społeczne, ponieważ wzmacnia spójność społeczną i poprawia zdolność społeczeństwa do zarządzania kryzysami.

Każda z tych perspektyw podkreśla, że tożsamość jest nie tylko źródłem poczucia bezpieczeństwa, ale także czynnikiem, który może wpływać na dynamikę konfliktów, destabilizację społeczną oraz reakcje na zagrożenia.

Bezpieczeństwo tożsamościowe to pojęcie, które zyskuje na znaczeniu we współczesnym świecie, w którym coraz częściej dochodzi do przemian w zakresie tożsamości narodowej, kulturowej, społecznej, a także osobistej. Zmiany te, choć często postrzegane jako przejaw postępu i otwartości na różnorodność, niosą ze sobą także ryzyko utraty stabilnych fundamentów tożsamości, które przez wieki kształtowały społeczeństwa.

W kontekście tradycji tożsamość była przez długi czas definiowana i przekazywana przez wspólne normy, wartości, obyczaje i symbole, które stanowiły fundamenty społecznej spójności. Tradycje, będące nośnikami zbiorowej pamięci i doświadczenia, są źródłem poczucia przynależności, bezpieczeństwa i stabilności. Wspólne tradycje kulturowe i religijne, przekazywane z pokolenia na pokolenie, budują tożsamość jednostki w ramach szerszej wspólnoty, zapewniając pewność co do ról społecznych⁶, obowiązków, a także granic tego, co uznawane jest za „właściwe” lub „akceptowalne” w danym społeczeństwie.

Niemniej w obliczu współczesnych przemian, takich jak globalizacja, niekontrolowane migracje oraz rozwój nowych technologii, tradycje stopniowo tracą swoją rolę jako fundament jednoczący społeczeństwo i zapewniający jego stabilność. W świecie, w którym tradycyjne wartości mogą być kwestionowane, modyfikowane lub zastępowane przez nowe idee, przekaz tradycji staje się coraz mniej pewny, a procesy związane z tworzeniem i redefinicją tożsamości stają się bardziej zindywidualizowane i elastyczne. Choć na poziomie jednostkowym może to oznaczać większą wolność wyboru i samorealizacji, na poziomie społecznym niesie ze sobą ryzyko erozji tych fundamentów, które gwarantowały spójność i poczucie bezpieczeństwa w obrębie wspólnoty.

Bezpieczeństwo tożsamościowe nie dotyczy już tylko ochrony jednostkowej tożsamości, ale również ochrony tych tradycji i wartości, które pozwalają na tworzenie stabilnych więzi społecznych i kulturowych. Wspólnoty, które potrafią zachować równowagę między otwartością na zmiany a pielęgnowaniem swoich tradycji, są w stanie zbudować bardziej trwałą i odporną tożsamość, odporną na zewnętrzne zagrożenia, zarówno te kulturowe, jak i technologiczne. Wspólna

⁴ J.E. Marcia, *Development and Validation of Ego-Identity Statuses*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1996, nr 3(5), s. 551-558.

⁵ S. Jarmoszko, *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Siedlce 2015, s. 201.

⁶ F. Znaniecki, *Wstęp do socjologii*, Warszawa 1988, s. 159-162.

troska o ochronę tożsamości kulturowej, społecznej i indywidualnej w obliczu globalnych zmian ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia trwałego bezpieczeństwa w zmieniającym się świecie.

TOŻSAMOŚĆ JAKO FUNDAMENT BEZPIECZEŃSTWA

Tożsamość to złożona i dynamiczna konstrukcja, która odnosi się do sposobu, w jaki jednostka lub grupa definiuje siebie w relacji do innych. Obejmuje świadomość własnych cech, przekonań, wartości, przynależności społecznych, kulturowych i historycznych, a także poczucie ciągłości i spójności w czasie. Jednocześnie musi być stale wytwarzana i podtrzymywana przez jednostkę, która refleksyjnie działa i interpretuje swoje miejsce w świecie⁷. Może być rozumiana w różnych kontekstach, takich jak tożsamość indywidualna, która dotyczy tego, jak jednostka postrzega siebie, kim jest i jakie posiada cechy (np. „Jestem osobą odpowiedzialną i ambitną”), tożsamość społeczna, związana z przynależnością do określonych grup, takich jak narodowość, religia, płeć, klasa społeczna czy orientacja seksualna, oraz tożsamość kulturowa, wynikająca z przynależności do tradycji, języka, wartości i norm kulturowych.

Tożsamość jest procesem ciągłego negocjowania i zmiany, wpływającym zarówno na sposób, w jaki widzimy siebie, jak i na to, jak jesteśmy postrzegani przez innych. Stanowi fundament, na którym opiera się poczucie przynależności i bezpieczeństwa jednostki, grup społecznych oraz wspólnot. Tożsamość nie jest jedynie konstruktem indywidualnym, lecz także społecznym i kulturowym. Wspólnoty wyznają określone wartości, normy, tradycje i symbole, które definiują ich członków oraz stanowią podstawę wzajemnych relacji⁸.

Każda zmiana w obrębie tożsamości – wywołana przez migrację, globalizację czy wewnętrzne przemiany społeczne – może prowadzić do poczucia zagrożenia i destabilizacji. Dlatego tożsamość jest nie tylko istotnym elementem życia jednostek, lecz także kluczowym czynnikiem kształtującym spójność i trwałość społeczeństw oraz wspólnot⁹.

Zygmunt Bauman, jeden z najbardziej uznanych teoretyków społecznych współczesnych czasów, w swojej koncepcji „płynnej nowoczesności”¹⁰ odnosi się do fundamentalnych zmian, jakie zaszły w społeczeństwie od połowy XX wieku. Pojęcie to wprowadza do analizy procesy, które w sposób istotny zmieniają nie tylko sposób, w jaki postrzegamy świat, ale także jak kształtują się nasze więzi społeczne, tożsamości, a także systemy wartości. Jednym z najistotniejszych aspektów tej koncepcji jest rozmycie tradycyjnych, stabilnych norm i wartości, które przez wieki były przekazywane z pokolenia na pokolenie. W kontekście „płynnej nowoczesności” wartości te stają się coraz mniej trwałe, a sam proces ich przekazu ulega znaczącej transformacji.

⁷ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulczycka, Warszawa 2010, s. 74.

⁸ M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, tłum. J. Hołówka, Warszawa 2000.

⁹ Vide P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005.

¹⁰ Płynna nowoczesność, według Zygmunta Baumana, to termin opisujący współczesne społeczeństwo, w którym tradycyjne struktury, tożsamości i relacje stają się zmienne, niepewne i nietrwałe. Charakteryzuje się brakiem stabilności, szybkim tempem zmian i rosnącą indywidualizacją, co prowadzi do poczucia zagubienia i niepewności.

Bauman używa pojęcia „płynnej nowoczesności” jako sposobu opisanego współczesnych, postmodernistycznych zmian w życiu społecznym, które są wynikiem przyspieszających procesów globalizacyjnych, technologicznych i kulturowych. Zamiast stabilnych struktur, które kiedyś były fundamentem społeczeństw – takich jak tradycja, religia, rodzina czy instytucje – mamy do czynienia z „płynnością” i zmiennością. W świecie tym wartości, tożsamości i relacje społeczne stają się nieuchwytnie, a nasze życie nabiera charakteru niepewności, zmienności i niestabilności. Bauman wskazuje, że w płynnej nowoczesności jednostki nie mogą już liczyć na trwałe, społecznie zdefiniowane role, a ich tożsamość staje się płynna i elastyczna¹¹.

W tradycyjnych społeczeństwach „twardych”¹², tożsamość jednostki była silnie związana z rolami społecznymi, które były trwałe i stabilne. Ludzie byli zdefiniowani przez swoje miejsce w strukturze społecznej – przez rodzinę, klasę społeczną, wyznanie, narodowość czy inne czynniki. Bauman wskazuje jednak, że w nowoczesnym społeczeństwie te stabilne elementy zostały zburzone, co prowadzi do „płynności” tożsamości i wartości¹³.

Bezpieczeństwo tożsamościowe jest zatem kluczowe, ponieważ zapewnia jednostkom i grupom poczucie stabilności, pewności co do swojej roli w społeczeństwie oraz miejsca w szerszym kontekście kulturowym. W społeczeństwie, w którym dominują procesy zmian społecznych i kulturowych, zagrożenie dla tożsamości może wynikać z różnych źródeł – od zewnętrznych nacisków po wewnętrzne konflikty.

ZWIĄZKI MIĘDZY BEZPIECZEŃSTWEM TOŻSAMOŚCIOWYM A SPOŁECZNO-KULTUROWYM

Bezpieczeństwo społeczno-kulturowe obejmuje szeroki zakres zagadnień związanych z ochroną wartości, norm, tożsamości narodowej, religijnej i kulturowej, które kształtują społeczeństwo. Nie ogranicza się jedynie do zapewnienia ładu publicznego czy ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi, lecz również obejmuje troskę o zachowanie i rozwój wspólnych fundamentów stanowiących spoiwo społeczne.

W tym kontekście bezpieczeństwo kulturowe stanowi kluczowy element, odnosząc się do stanu, w którym kultura danej społeczności, grupy lub państwa jest chroniona przed zagrożeniami związanymi z utratą tożsamości, języka, tradycji, norm i wartości, będących integralnymi składnikami jej funkcjonowania. Bezpieczeństwo kulturowe oznacza zarówno zdolność społeczności do zachowania swojej odrębności kulturowej, jak i umiejętność adaptacji do zmian, przy jednoczesnym zachowaniu kluczowych cech definiujących jej tożsamość¹⁴.

¹¹ Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006, s. 5.

¹² Zygmunt Bauman określał społeczeństwa „twarde” jako te, które cechują się stabilnymi strukturami społecznymi, silnym zakorzenieniem w tradycji, małą elastycznością wobec zmian oraz wysokim poczuciem wspólnotowości.

¹³ Ibidem, s. 8.

¹⁴ G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), Warszawa 1997, s. 131-144.

Jest to kategoria o charakterze dualnym – odnosi się zarówno do poziomu państwowego, jak i społecznego, obejmując ochronę jednostek, wspólnot kulturowych, grup etnicznych czy wspólnot wyznaniowych. W obliczu globalizacji bezpieczeństwo kulturowe wymaga ochrony na poziomie lokalnym i międzynarodowym, gdzie podmiotami tego bezpieczeństwa są nie tylko państwa, lecz także różnorodne wspólnoty kulturowe i religijne¹⁵.

Zapewnienie bezpieczeństwa społeczno-kulturowego jest kluczowe dla stabilności społeczeństw, integracji społecznej oraz poczucia przynależności i bezpieczeństwa wśród obywateli. Stanowi ono również istotny element ochrony praw i wolności człowieka, co czyni je jednym z fundamentów budowy trwałych i zrównoważonych wspólnot.

Bezpieczeństwo tożsamościowe, będące częścią tego szerokiego kontekstu, odnosi się do ochrony przed zjawiskami, które mogą prowadzić do erozji tożsamości – takimi jak ekstremizm, nierówności społeczne czy przemoc na tle etnicznym lub religijnym. Na poziomie społecznym, zagrożenie tożsamościowe może wynikać z różnych procesów, takich jak:

1. Globalizacja i homogenizacja kulturowa – w wyniku globalnych procesów komunikacyjnych i technologicznych wiele tradycyjnych kultur i tożsamości może zostać zdominowanych przez jednorodne, dominujące wzorce zachowań, co może prowadzić do marginalizacji lokalnych tożsamości¹⁶.
2. Migracje i wielokulturowość – masowe migracje oraz mieszanie się różnych grup etnicznych i kulturowych mogą wprowadzać napięcia społeczne i konflikty tożsamościowe, zwłaszcza gdy brakuje przestrzeni do integracji i akceptacji odmiennych wartości¹⁷.
3. Polaryzacja społeczna i polityczna – rosnące podziały wewnętrzne w państwach, zarówno w wymiarze politycznym, jak i społecznym, mogą prowadzić do marginalizacji pewnych grup, co z kolei zagraża ich tożsamości i poczuciu przynależności.
4. Nowe technologie i wirtualna przestrzeń – rozwój technologii, szczególnie mediów społecznościowych, prowadzi do coraz częstszych zmian w sposobie wyrażania tożsamości, co może prowadzić do problemów związanych z bezpieczeństwem danych osobowych, ale także z budowaniem fałszywych tożsamości i dezinformacją¹⁸.

Bezpieczeństwo tożsamościowe oraz społeczno-kulturowe są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ oba aspekty dotyczą poczucia przynależności do określonej wspólnoty i są podstawowe dla stabilności jednostki w społeczeństwie. Tożsamość jednostki w dużej mierze kształtuje się na tle wartości, norm i przekonań dominujących w jej środowisku kulturowym. Z kolei zagrożenia dla tożsamości, takie jak dyskryminacja, marginalizacja lub odrzucenie, mogą prowadzić do destabilizacji poczucia przynależności, co w konsekwencji wpływa na ogólne bezpieczeństwo społeczne. W tym kontekście społeczne i kulturowe zmiany, takie jak globalizacja,

¹⁵ O. Wæver, *Societal security – the concept*, [w:] O. Wæver, B. Buzan, M. Kelstrup, S. Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London 1993, s. 17.

¹⁶ R. Robertson, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Londyn 1992, s. 67-69.

¹⁷ W. Jedlecka, *Wielokulturowość w procesie integracji Europejskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2011, No 3367: LXXXVI, s. 83-98.

¹⁸ E.L. Goffman, *The presentation of Self in Everyday Life*, Edynburg 1959, s. 23-26.

migracje czy integracja mniejszości, stawiają przed jednostkami wyzwania w zakresie adaptacji ich tożsamości do nowych warunków społecznych, co z kolei może stwarzać poczucie zagrożenia dla tradycyjnych wartości kulturowych.

Kolejnym ważnym aspektem jest zjawisko „społecznego włączenia”¹⁹ i jego rola w kształtowaniu bezpieczeństwa tożsamościowego. Współczesne społeczeństwa wielokulturowe wymagają od jednostek zdolności do poruszania się pomiędzy różnymi systemami normatywnymi i wartościami. Dobre zrozumienie i akceptacja różnic kulturowych w obrębie wspólnoty może sprzyjać budowaniu spójności społecznej i poczucia bezpieczeństwa tożsamościowego. Z kolei brak integracji mniejszości kulturowych lub religijnych może prowadzić do wykluczenia, a w konsekwencji do naruszenia poczucia bezpieczeństwa tożsamościowego zarówno u jednostek, jak i całych grup społecznych. W kontekście współczesnych wyzwań, jak migracje czy zjawisko radykalizacji, problem ten staje się jeszcze bardziej palący, zwłaszcza gdy kwestie tożsamości są wykorzystywane w celach politycznych.

Bezpieczeństwo tożsamościowe i społeczno-kulturowe są również ze sobą powiązane w kontekście globalnych zagrożeń, takich jak ekstremizm czy terroryzm. Zjawiska te często wykorzystują problemy związane z tożsamościami narodowymi, religijnymi czy etnicznymi, by manipulować grupami społecznymi i wprowadzać je w stan poczucia zagrożenia. W takich przypadkach poczucie bezpieczeństwa tożsamościowego jednostek może być wykorzystywane do mobilizacji do działań radykalnych, mających na celu ochronę „własnej tożsamości” przed postrzeganym zagrożeniem. Ochrona bezpieczeństwa tożsamościowego wymaga zatem wrażliwości na procesy integracyjne, edukację międzykulturową i tworzenie przestrzeni dialogu, które pozwolą na uniknięcie konfliktów związanych z odmiennymi tożsamościami i wartościami w społeczeństwie.

WYZWANIA I ZAGROŻENIA DLA BEZPIECZEŃSTWA TOŻSAMOŚCIOWEGO

Współczesne wyzwania związane z bezpieczeństwem tożsamościowym mają charakter zarówno globalny, jak i lokalny. W skali globalnej, zagrożenia związane z tożsamością mogą wynikać z oddziaływań zewnętrznych, takich jak:

- Zagrożenia cybernetyczne – współczesne technologie pozwalają na łatwe kradzieże tożsamości, manipulowanie danymi osobowymi, a także ingerencję w prywatność użytkowników. W kontekście tożsamości narodowych cyberprzestrzeń stała się areną, na której toczy się walka o wizerunek, opinię publiczną i wpływ na decyzje polityczne²⁰.
- Terrorystyczne i ekstremistyczne zagrożenia – grupy terrorystyczne lub ekstremistyczne mogą wykorzystać zmiany w tożsamości w ramach propagandy i rekrutacji. Promują one

¹⁹ Włączenie społeczne to proces poprawiania warunków, na jakich jednostki i grupy uczestniczą w życiu społecznym, to działania na rzecz dostępu do edukacji, usług zdrowotnych, możliwości zatrudnienia, mieszkania, bezpieczeństwa itp. w społeczeństwie. Dotyczy wszystkich bez względu na ich pochodzenie, religię, orientację seksualną, zdolności intelektualne, płeć czy sytuację materialną.

²⁰ I. Oleksiewicz, M. Pomykała, *Zagrożenia i wyzwania bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni*, Rzeszów 2024, s. 115-118.

wąskie, sztywne definicje tożsamości narodowej, kulturowej lub religijnej, które mogą prowadzić do wykluczenia innych grup społecznych i politycznych²¹.

- Konflikty zbrojne i destabilizacja polityczna – wojny, rewolucje czy niestabilność polityczna w regionach dotkniętych kryzysami mogą prowadzić do rozpadu państw, a tym samym do zaniku poczucia wspólnoty i tożsamości narodowej²².

Z kolei na poziomie lokalnym zagrożenia mogą obejmować:

- Nierówności społeczne i marginalizacja – grupy wykluczone z powodu swojej etniczności, religii, statusu społecznego czy seksualności mogą doświadczać zagrożenia swojej tożsamości, co prowadzi do alienacji i niestabilności społecznej²³.
- Dezinformacja i manipulacja mediami – fałszywe informacje i narracje, które podważają fundamenty tożsamościowe i wartości społeczne, mogą prowadzić do rozłamu w społeczeństwie, a także osłabienia wspólnych przekonań i tradycji²⁴.

Bezpieczeństwo tożsamościowe jednostki jest narażone na różnorodne wyzwania i zagrożenia, szczególnie w kontekście dynamicznych zmian społecznych, politycznych i technologicznych. Globalizacja oraz procesy migracyjne powodują, że tradycyjne formy tożsamości narodowych, etnicznych czy religijnych często są wystawione na próbę. Jednym z głównych zagrożeń jest tzw. „rozpad tożsamości”, który może wystąpić, gdy jednostki bądź grupy społeczne doświadczają trudności w zachowaniu spójności swojej tożsamości w obliczu konfrontacji z obcymi kulturami i wartościami. Wzrost liczby uchodźców, migracji wewnętrznych czy zmiana struktur demograficznych sprawiają, że jednostki nierzadko czują się zagubione, niepewne swojej roli w społeczeństwie, co może prowadzić do poczucia wyobcowania i marginalizacji. Ponadto w wyniku intensyfikacji komunikacji i mediów społecznościowych, jednostki są narażone na presję dopasowania swojej tożsamości do globalnych norm i wzorców, co może prowadzić do osłabienia poczucia autentyczności własnej tożsamości.

Drugim istotnym zagrożeniem jest manipulacja tożsamością w kontekście politycznym i społecznym. Współczesne ruchy polityczne, ideologie czy grupy ekstremistyczne często odwołują się do kwestii tożsamości narodowej, religijnej czy etnicznej, by mobilizować swoje zwolenników i manipulować nimi w celu osiągnięcia określonych celów. W takim kontekście jednostki mogą być skłaniane do postrzegania innych grup jako zagrożenie dla ich „czystości” tożsamościowej, co prowadzi do wzrostu napięć społecznych i etnicznych. Również technologiczne narzędzia, jak sztuczna inteligencja, media społecznościowe i algorytmy rekomendacyjne, mogą zniekształcać wizerunek „ja” jednostki, tworząc wirtualne bańki informacyjne, w których jej tożsamość jest kształtowana przez wybrane, często jednostronne informacje.

²¹ O. Sultan, *Tackling Disinformation, Online Terrorism, and Cyber Risks into 2020s.*, „The Cyber Defense Review” 2019, nr 4(1), s. 43-60.

²² Vide R. Łoś, J. Regina-Zacharski, *Współczesne konflikty zbrojne*, Warszawa 2010.

²³ S.F.P. Huntington, *The Clash of Civilization and the Remaking of World Order*, New York 1996, s. 52-56.

²⁴ K. Stasiuk-Krajewska, M. Wenzel, *Dezinformacja w czasach kryzysu*, Toruń 2024, s. 6-12.

W efekcie, tożsamość staje się płynna, podatna na manipulacje i bardziej narażona na rozbitcie, co podważa poczucie bezpieczeństwa i stabilności jednostki w jej codziennym życiu.

INTERNALIZACJA WARTOŚCI A TOŻSAMOŚĆ GRUP SPOŁECZNYCH

Internalizacja wartości ma również kluczowe znaczenie dla kształtowania tożsamości grup społecznych. Grupy te, takie jak narody, religie, społeczności lokalne czy nawet mniejsze wspólnoty (np. grupy zawodowe, etniczne, subkultury) budują swoją tożsamość na podstawie wspólnych wartości, norm i tradycji. Wartości przekazywane przez te grupy – nie tylko w formie norm formalnych, ale również poprzez symbolikę, rytuały, opowieści i wspólne doświadczenia – stanowią fundamenty tożsamości grupowej²⁵.

Tożsamość grup społecznych w przeciwieństwie do tożsamości jednostkowej, opiera się na kolektywnym poczuciu przynależności. Grupy często tworzą przestrzeń, swoisty świat społeczny, w której wartości i normy są dzielone i internalizowane przez wszystkich członków. Wspólnoty religijne, narodowe czy kulturowe przekazują swoim członkom wartości, które stanowią fundament ich zbiorowej tożsamości. Te wartości mogą być wyrażane w formie wspólnych przekonań, symboli, praktyk i rytuałów, które pomagają w określeniu, kim jest ta grupa, jakie ma cele i jak definiuje swoje miejsce w świecie²⁶.

Kiedy jednostki internalizują wartości swojej grupy, wzmacniają tożsamość grupową i przyczyniają się do utrzymania spójności społecznej. Jednocześnie, gdy pojawiają się zmiany zewnętrzne (np. globalizacja, migracje, zmiany technologiczne), które wprowadzają różnorodność w systemie wartości, mogą wystąpić napięcia wewnątrz grupy, a tożsamość grupowa może być zagrożona²⁷.

Przesadne lub bezkrytyczne przyjmowanie obcych norm może prowadzić do rozmycia granic pomiędzy wartościami jednostkowymi a tymi, które są narzucane z zewnątrz, co może skutkować poczuciem zagubienia czy brakiem spójności tożsamościowej. W skrajnych przypadkach może to prowadzić do alienacji jednostki lub grupy wobec własnej tradycji, kultury czy historii²⁸.

Tożsamość jednostki jest w dużej mierze wynikiem procesów internalizacji wartości przekazywanych przez społeczeństwo. Wartości, które jednostka przyswaja, wpływają na jej poczucie siebie, swoje postawy i działania. W miarę jak jednostka rozwija swoją tożsamość, jest coraz bardziej zdeterminowana przez te wartości, które zostały internalizowane. Przykładowo osoba, która wychowała się w środowisku, gdzie wartości takie jak uczciwość, ciężka praca i szacunek do innych są cenione, w dorosłym życiu będzie je traktować jako podstawę swoich wyborów i decyzji życiowych²⁹.

²⁵ E. Drukheim, *Elementy nauki o religii*, Warszawa 2006, s. 102-104.

²⁶ J.H. Turner, *The Structure of Sociological Theory*, Homewood 1985, s. 89-90.

²⁷ M. Castells, *The Power of Identity*, Oxford 1997, s. 45-50.

²⁸ G.H. Mead, *Mind, Self, and Society*, Chicago 1934, s. 132-135.

²⁹ P. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości. Studia z socjologii wiedzy*, Warszawa 2006, s. 58-60.

Współczesne badania nad psychologią tożsamości podkreślają, że proces internalizacji ma kluczowe znaczenie dla rozwoju poczucia „ja”. Wartości, które jednostka przyswaja, tworzą ramy, w obrębie których osoba definiuje swoje cele, relacje z innymi i swoje miejsce w świecie³⁰. Często w obliczu konfliktów między różnymi wartościami (np. wartości indywidualistyczne versus kolektywne), jednostki muszą negocjować, które z wartości będą stanowiły ostateczną podstawę ich tożsamości³¹.

ROZMYCIE WARTOŚCI PRZEKAZYWANYCH Z POKOLENIA NA POKOLENIE

Jednym z kluczowych zjawisk związanych z płynnością nowoczesności jest zmiana w sposobie przekazywania wartości, norm i tradycji z pokolenia na pokolenie. W społeczeństwach tradycyjnych, jak podkreśla Bauman, wartości były przekazywane przez instytucje takie jak rodzina, szkoła, kościół czy państwo. Systemy wartości były stabilne, wyraźnie określone, a młodsze pokolenia miały obowiązek ich przyswajania i przestrzegania. To przekazywanie wartości miało swoje zakorzenienie w kulturze, tradycji i religii, a osoby wchodzące w dorosłość znały swoje role społeczne i normy, które je regulowały.

W płynnej nowoczesności jednak ta linia przekazu wartości ulega rozmyciu. Bauman wskazuje, że we współczesnym świecie wartości są coraz bardziej subiektywne i zmienne. To, co jeszcze niedawno było normą, dziś może być kwestionowane lub traktowane jako przestarzałe i niemodne³². Wraz z pojawieniem się nowych technologii, globalizacji oraz rozwoju mediów społecznościowych tradycyjny sposób przekazywania wartości przez pokolenia staje się coraz mniej skuteczny. Młodsze pokolenia nie dorastają już w tak spójnym kulturowo i ideologicznie środowisku jak wcześniejsze, co prowadzi do tego, że w wielu przypadkach normy i wartości są narażone na dezintegrację.

Kluczowym elementem tego procesu jest zanik autorytetów, które niegdyś pełniły funkcję strażników tradycji. W tradycyjnych społeczeństwach, autorytety, takie jak rodzice, nauczyciele czy duchowieństwo, miały duży wpływ na wychowanie młodszych pokoleń i przekazywanie im wartości. Dzisiaj, z powodu rozwoju technologii i powszechnego dostępu do informacji, jednostka staje się mniej zależna od tych tradycyjnych źródeł autorytetu. Młodsze pokolenia częściej sięgają po informacje z internetu, z mediów społecznościowych, a niekiedy nie mają jednego, określonego źródła prawdy czy wartości. Zamiast tego wartości stają się fragmentaryczne, wieloźródłowe i coraz bardziej zależne od indywidualnych preferencji i doświadczeń.

W świecie płynnej nowoczesności Bauman dostrzega także wzrost problemów związanych z tożsamością. Brak stabilnych, przekazywanych z pokolenia na pokolenie wartości, prowadzi do poczucia zagubienia, niestabilności i niepewności. W społeczeństwie, w którym wartości są relatywne, w którym nie istnieje jedna, obowiązująca hierarchia wartości, jednostki

³⁰ E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2008, s. 143-145.

³¹ Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Warszawa 2000, s. 88-91.

³² *Ibidem*, s. 46.

muszą samodzielnie kreować swoje tożsamości. W tym kontekście tożsamość staje się płynna – nie jest już czymś, co jest dane, ale czymś, co trzeba nieustannie tworzyć i negocjować w zderzeniu z różnorodnymi wpływami z zewnątrz.

Bauman mówi również o „płynnej miłości”, „płynnych relacjach”³³ czy „płynnej pracy”³⁴ – we wszystkich tych obszarach społeczeństwa nowoczesnego nie ma już miejsca na trwałe, stabilne więzi. Z kolei przekazywanie wartości z pokolenia na pokolenie staje się coraz trudniejsze, ponieważ brak trwałych punktów odniesienia sprawia, że zarówno dzieci, jak i ich rodzice, nie mają pewności co do „jedynych słusznych” wartości.

WYZWANIA DLA BEZPIECZEŃSTWA TOŻSAMOŚCIOWEGO

Płynność nowoczesności, jak zauważa Bauman, niesie ze sobą zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje. Z jednej strony daje jednostkom większą swobodę w kształtowaniu swoich życiowych ścieżek i tożsamości, co może być traktowane jako wyzwolenie z ról narzuconych przez tradycję. Z drugiej strony płynność oznacza również poczucie niepewności, lęku i zagubienia. W świecie, w którym nie ma już jednoznacznych wartości i norm, jednostki często czują się osamotnione, pozbawione oparcia w systemach społecznych i rodzinnych, które wcześniej stanowiły fundament ich życia.

Negatywne konsekwencje związane z płynną nowoczesnością, stanowiące istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, obejmują przede wszystkim brak stabilnych wartości i tradycyjnych punktów odniesienia, co może prowadzić do osłabienia spójności społecznej oraz marginalizacji i izolacji pewnych grup. Grupy te, czując się wykluczone lub zdeorientowane w świecie zmieniających się norm, mogą stać się bardziej podatne na radykalizację, co w konsekwencji zwiększa ryzyko zamachów terrorystycznych oraz innych form przemocy. Ponadto globalizacja i cyfryzacja, które stanowią integralne elementy nowoczesności, sprzyjają łatwemu przepływowi ideologii, informacji i technologii. Może to prowadzić do destabilizacji wewnętrznej, zwłaszcza w państwach, które nie dysponują wystarczającymi mechanizmami kontroli nad tymi procesami, co dodatkowo może utrudniać zapewnienie bezpieczeństwa narodowego³⁵. Wreszcie, w obliczu rosnącej mobilności ludzi i kapitałów, państwa stają przed trudnym zadaniem zapewnienia ochrony nie tylko w granicach swojego terytorium, ale także w przestrzeni cyfrowej, gdzie granice są jeszcze mniej wyraźne. Płynność, która definiuje nowoczesny świat, stwarza zatem poważne wyzwania dla bezpieczeństwa narodowego, wymagając od państw nowatorskich strategii i elastycznego podejścia do zarządzania kryzysami wewnętrznymi.

Choć zmiany w tożsamości często budzą obawy związane z utratą tradycyjnych wartości czy z destabilizacją poczucia przynależności, warto jednak dostrzec również ich potencjał w

³³ Z. Bauman, *Płynna nowoczesność...*, op. cit., s. 253.

³⁴ Ibidem, s. 207.

³⁵ J. Gierszewski, A. Pieczywok, J. Piwowarski, *Wyzwania i zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa kulturowego*, Toruń 2020, s. 185.

budowaniu nowych możliwości i korzyści. Ewolucja tożsamości może przyczynić się do wzmocnienia zdolności jednostek i społeczności do adaptacji, otwartości na różnorodność oraz rozwoju. Adaptacja do nowych warunków pozwala jednostkom i społecznościom lepiej dostosować się do dynamicznie zmieniającego się świata, globalizacji i postępu technologicznego, co sprzyja ich rozwojowi. Zmiany te sprzyjają także wzrostowi tolerancji i zrozumienia, akceptacji różnorodności oraz integracji różnych kultur, zmniejszając ryzyko konfliktów między grupami. Ewolucja tożsamości stwarza przestrzeń dla rozwoju osobistego i społecznego, pobudzając kreatywność, innowacyjność oraz umożliwiając odkrywanie nowych ról i wartości³⁶. Ponadto gotowość do zmiany tożsamości zwiększa elastyczność i odporność, umożliwiając lepsze radzenie sobie z kryzysami, stresami i nieprzewidywalnymi sytuacjami.

Zmiany w tożsamości, choć często postrzegane jako zagrożenie, mogą być nośnikiem korzyści, pod warunkiem że zachowają balans między otwartością na nowe doświadczenia a zachowaniem kluczowych elementów spójności i przynależności.

ROLA NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE W OCHRONIE TOŻSAMOŚCI

W kontekście nauk o bezpieczeństwie badania nad tożsamością i jej bezpieczeństwem stanowią kluczowy obszar refleksji teoretycznej i praktycznej. Dyscyplina ta analizuje zagrożenia, które mogą wpłynąć na tożsamość jednostki lub grupy, a także opracowuje strategie ochrony wartości tożsamościowych w obliczu zmieniających się uwarunkowań społecznych, politycznych i technologicznych.

Specjaliści w dziedzinie bezpieczeństwa tożsamościowego podejmują różnorodne działania, takie jak:

- Opracowywanie polityk integracyjnych – w celu zapewnienia harmonijnego współistnienia różnych grup społecznych, bez ryzyka utraty tożsamości narodowej czy kulturowej³⁷.
- Przeciwdziałanie dezinformacji – w celu ochrony społeczeństw przed manipulacjami, które mogą prowadzić do destabilizacji tożsamości i wartości wspólnotowych³⁸.
- Zwiększanie świadomości i edukacja społeczna – edukowanie obywateli w zakresie ochrony danych osobowych, rozpoznawania zagrożeń dla tożsamości oraz budowania społecznego zaufania³⁹.

Istotnym krokiem jest przeciwdziałanie dezinformacji, która może destabilizować tożsamości jednostek i grup społecznych. Wzrost świadomości na temat zagrożeń płynących z mediów społecznościowych oraz rozwój umiejętności krytycznego myślenia są kluczowe dla ochrony tożsamości. Oprócz tego ochronę tożsamości wspierać mogą regulacje dotyczące

³⁶ Vide P. Bourdieu, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, Oxford 1993, s. 162.

³⁷ T. Ohanyan, M. Naychuk-Khrushch, H. Harutyunyan, *Polityka migracyjna Unii Europejskiej i wyzwania ostatnich lat*, „Przegląd Europejski” 2022, nr 1(63), s. 101-116.

³⁸ K. Pięta, *Dezinformacja jako narzędzie manipulacji w sieci*, Lublin 2024, s. 50-64.

³⁹ A. Cudowska, *Bezpieczeństwo w planie rozwoju psychospołecznego jednostki*, [w:] *Edukacja do bezpieczeństwa w obliczu wyzwań XXI wieku*, R. Rosa (red.), cz. I, Siedlce 2001, s. 27-41.

prywatności i bezpieczeństwa w internecie, a także polityka przeciwdziałania manipulacjom informacyjnym⁴⁰. Również poprzez promowanie wartości otwartości i pluralizmu można wzmocnić zdolność jednostek do radzenia sobie z globalnymi zmianami, zachowując swoje unikalne cechy.

Na poziomie instytucjonalnym państwa powinny chronić dziedzictwo kulturowe i tradycje, które stanowią fundament tożsamości narodowej. Tworzenie polityki migracyjnej, która umożliwi zarówno integrację, jak i ochronę lokalnych tradycji, ma kluczowe znaczenie dla utrzymania spójności społecznej. Ważnym elementem jest także wsparcie dla społecznych inicjatyw edukacyjnych i kulturowych, które pomagają zachować równowagę pomiędzy globalnymi wpływami a lokalną tożsamością. Dzięki tym działaniom możliwe jest wzmocnienie bezpieczeństwa tożsamościowego.

Współczesne wyzwania, takie jak globalizacja, migracje, rozwój technologii i mediów społecznościowych, powodują, że proces internalizacji wartości jest coraz bardziej skomplikowany. Poprzez przyjęcie zewnętrznych norm i przekonań jednostki budują swoje poczucie siebie, a grupy społeczne tworzą wspólnotę opartą na dzielonych wartościach. Jednak w obliczu współczesnych przemian społecznych, politycznych i technologicznych, proces ten staje się coraz bardziej skomplikowany, a tożsamość jednostkowa i grupowa narażona jest na wyzwania związane z globalizacją, migracjami i rozwojem nowych mediów. Współczesne społeczeństwa stają się coraz bardziej zróżnicowane pod względem kulturowym, religijnym i społecznym, co prowadzi do zderzenia różnych systemów wartości. Ponadto rozwój mediów społecznościowych i internetu sprawia, że jednostki mają dostęp do różnorodnych, często sprzecznych ze sobą, przekonań i wartości, co może utrudniać procesy internalizacji i prowadzić do rozmycia tożsamości⁴¹.

PODSUMOWANIE

Bezpieczeństwo tożsamościowe to kluczowy aspekt bezpieczeństwa społeczno-kulturowego, który odnosi się do ochrony tożsamości jednostek i grup społecznych, w tym ich wartości, norm, tradycji, symboli oraz przynależności kulturowej i narodowej. Zapewnia ono stabilność, integralność oraz ciągłość społecznych i kulturowych fundamentów, które definiują wspólnotę i jej członków.

Tożsamość stanowi podstawę poczucia przynależności i bezpieczeństwa, a jej zachowanie jest niezbędne w obliczu współczesnych wyzwań, takich jak globalizacja, migracje, rozwój technologii czy transformacje społeczne. Bezpieczeństwo tożsamościowe dąży do ochrony przed zagrożeniami, które mogą prowadzić do erozji tożsamości, w tym marginalizacji kulturowej, homogenizacji społecznej, polaryzacji politycznej czy dezinformacji.

⁴⁰ K. Pięta, *Dezinformacja jako...*, op. cit., s. 247.

⁴¹ D. Held, A. McGrew, *Globalization Theory: Approaches and Controversies*, Cambridge 2007, s. 68-72.

Współczesne wyzwania, takie jak globalizacja, migracje, rozwój technologii czy polaryzacja społeczna, stanowią poważne zagrożenie dla stabilności tożsamościowych fundamentów społeczeństw. Dbłość o bezpieczeństwo tożsamościowe, zarówno na poziomie indywidualnym, jak i społecznym, jest kluczowa dla utrzymania spójności społecznej, pokoju oraz harmonii w zróżnicowanych wspólnotach. Działania w ramach nauk o bezpieczeństwie muszą uwzględniać te aspekty, oferując rozwiązania, które będą skuteczne w obliczu dynamicznych zmian współczesnego świata.

Baumanowska koncepcja płynnej nowoczesności trafnie opisuje współczesne zjawiska związane z rozpadem tradycyjnych wartości i struktur społecznych. W świecie, gdzie wartości są coraz bardziej relatywne, subiektywne i zmienne, proces przekazywania tych wartości z pokolenia na pokolenie ulega rozmyciu. W rezultacie młodsze pokolenia żyją w świecie pełnym niepewności, gdzie nie mają już stabilnych, wspólnych punktów odniesienia. Zamiast tego zmuszone są do samodzielnego kształtowania swoich tożsamości, co – choć daje pewną wolność – nieuchronnie prowadzi do poczucia zagubienia i braku stabilności.

Aby wzmocnić bezpieczeństwo tożsamościowe w obliczu współczesnych zmian społeczno-kulturowych, kluczowe jest podejmowanie działań na różnych poziomach. W pierwszej kolejności należy promować integrację społeczną i kulturalną, co sprzyja budowaniu poczucia przynależności w zróżnicowanych społecznościach. Dialog międzykulturowy oraz edukacja o tożsamości i wartościach mogą pomóc w integracji imigrantów, a także w umacnianiu więzi wśród różnych grup społecznych. Ważne jest także wspieranie edukacji o tożsamości i rozwoju kompetencji społecznych, które umożliwią młodszym pokoleniom radzenie sobie z wyzwaniami płynnej nowoczesności.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman Zygmunt. 2006. *Płynna nowoczesność*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Berger Peter, Luckmann Thomas. 2006. *Społeczne tworzenie rzeczywistości*. Studia z socjologii wiedzy. Warszawa: PWN.
- Boksański Zbigniew. 2007. *Tożsamości zbiorowe*. Warszawa: PWN.
- Bourdieu Pierre. 1993. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Oxford: Polity Press.
- Bruner Jerome. 1986. *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Castells Manuel. 1997. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Cudowska Agnieszka. 2001. *Bezpieczeństwo w planie rozwoju psychospołecznego jednostki*. W *Edukacja do bezpieczeństwa w obliczu wyzwań XXI wieku*, cz. I, 27-41. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Delsol Chantal. 2003. *Esej o człowieku późnej nowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Durkheim Emile. 2006. *Elementy nauki o religii*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Geertz Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*, New York: Publishers Basic Books, Inc.
- Giddens Amthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.

- Giddens Anthony. 2010. *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: PWN.
- Giddens Anthony. 2010. *Nowoczesność i tożsamość*. Warszawa: PWN.
- Gierszewski Janusz, Pieczywok Andrzej, Piwowarski Juliusz. 2020. *Wyzwania i zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa kulturowego*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Goffman Erving. 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburg: University of Edinburg.
- Goffman Erving. 2011. *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Held David, McGrew Anthony. 2007. *Globalization Theory. Approaches and Controversies*. Cambridge: Polity Press.
- Huntington Samuel. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Jarmoszko Stanisław. 2013. U źródeł naukowej tożsamości antropologii bezpieczeństwa. W *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa*, 53-82. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
- Jarmoszko Stanisław. 2015. *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*. Siedlce: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.
- Łoś Robert, Regina-Zacharski Jacek. 2010. *Współczesne konflikty zbrojne*. Warszawa: PWN.
- Marcia James E. 1996. „Development and Validation of Ego-Identity Statuses”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5): 551-558.
- Martin Hans-Peter, Schumann Harald. 1999. *Pułapka globalizacji*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Mathews Gordon. 2003. *Supermarket kultury. Globalna kultura a tożsamość jednostki*. Warszawa: Wydawnictwo PIW.
- Mead George Herbert. 1934. *Self, and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Michałowska Grażyna. 1997. Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych. W *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, 131-144. Warszawa: Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Ohanyan Tigran, Naychuk-Khrushch Marta, Harutyunyan Hovhannes. 2022. „Polityka migracyjna Unii Europejskiej i wyzwania ostatnich lat”. *Przegląd Europejski* 1(63): 101-116.
- Pieczywok Andrzej, Gierszewski Janusz. 2021. *Bezpieczeństwo kulturowe człowieka w dobie kryzysu jego tożsamości*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Pieczywok Andrzej. 2020. „Globalizm kulturowy a bezpieczeństwo personalne człowieka”. *Zeszyty Naukowe SGSP* 73(1): 125-143.
- Pięta Karolina. 2024. *Dezinformacja jako narzędzie manipulacji w sieci*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II.
- Robertson Roland. 1992. *Globalization. Social Theory and Global Culture*, London: Sage Publications.
- Skurjat Krystyna, Świniarski Janusz, Marcinkowski Marian. 2018. *Bezpieczeństwo kulturowe. Poszukiwanie nowego paradygmatu*. Wrocław: Akademia Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki.
- Stasiuk-Krajewska Karina, Wenzel Michał. 2024. *Dezinformacja w czasach kryzysu*. Toruń: Wydawnictwo Marszałek.

- Sultan Oz. 2019. „Tackling Disinformation, Online Terrorism, and Cyber Risks into 2020s”. *The Cyber Defense Review* 4(1): 43-60.
- Szocik Marta. 2014. „Kulturowe aspekty bezpieczeństwa, postmodernistyczne zagrożenia tożsamości kulturowej”. *Studia Politologica XII, Folia* 151: 101-107.
- Sztompka Piotr. 2005. *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Turner Jonathan. 2002. *The Structure of Sociological Theory*. Homewood. Belmony: Wadsworth Publishing.
- Urbanek Andrzej. 2015. *Współczesny człowiek w przestrzeni bezpieczeństwa. W poszukiwaniu teoretyczności bezpieczeństwa personalnego*. Słupsk: Wydawnictwo Akademii Pomorskiej.
- Oleksiewicz Izabela, Pomykała Marta. 2024. *Zagrożenia i wyzwania bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni*. Rzeszów: Politechnika Rzeszowska.
- Wæver Ole. 1993. *Societal security – the concept*. W *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, 17-40. Macmillan.
- Jedlecka Wioletta. 2011. „Wielokulturowość w procesie integracji Europejskiej”. *Acta Universitatis Wratislaviensis No 3367*: 83-98.
- Znaniński Florian. 1988. *Wstęp do socjologii*. Warszawa: PWN.